

KASUISTIKY O DARU V PRVNÍ TŘÍDĚ

(Příspěvek k problematice daru)

Dana Bittnerová

OBSAH

ÚVODEM

FORMY DARU

KOMU DÁT ZE SVÉHO - S KÝM SE ROZDĚLIT

"Dát kousnout" naruby

Ekvilibristika s darem

Loudilky

Kamarádství na prodej?

Zlodějka Jiřka

DÁT OD SEBE - OD SRDCE

Výměna darů mezi kamarády

Intervence dospělých

Maminky jsou přítelkyně

"Narozeninové" bonbony pro třídu

DAR JAKO VYZNÁNÍ - DAR Z LÁSKY

ZÁVĚREM

ÚVODEM

Společnost - sociální organismus lze analyzovat z nejrůznějších úhlů pohledu. Každý takový záběr přináší na jedné straně pouze dílčí poznání skutečnosti, ale na straně druhé vždy rozkrývá, postihuje vnitřní strukturu (uspořádání) sledované společnosti. Každodennost té které společnosti se vždy odvíjí od vžitých, přijatých a tedy pro danou společnost závazných vzorců chování. Ve vzájemných vztazích, v komunikaci i izolaci, pak vzorce chování normativně fungují i při symbolických aktech, ať je již "symbolem" artefakt, duchovní projev či vztah.

Také dar, důležitý a obsahově významný prvek komunikace, nestojí mimo existující vnitřní normy společnosti. Proto i studium daru, nechce-li být zcela popisné, nemůže být nikdy odtrženo od reálné fungující struktury společnosti, sociální skupiny a sociální jednotky.

Etnologická teorie daru byla postavena M. Mausem¹ na základě znalosti mechanismů sociální komunikace přírodních národů. Jeho žáci a následovníci² pak rozpracovávali jeho teorii dále a v argumentaci využívali i antropologického materiálu z euroamerické, tedy i z naší dnešní kulturní reality. Stranou zájmu nezůstala ani problematika daru u dětí. Např. o významu výměny daru u mladších dětí jako o výrazu sociální stratifikace společnosti pojednala

¹ Mauss, M.: Sociologie et anthropologie. Paris, PUF, 1950 (1989)

² Např. Caillé, A.: Don, intérêt et désintéressement. Bourdieu, Mauss, Platon et quelques autres. La Déconverte, Paris 1994.

francouzská badatelka Regine Sirote³. Z českých badatelů cestu k daru u dětí otevřel Miloš Kučera⁴.

Oproti antropologickému vymezení daru, které pod tento pojem zahrnuje i směnu, ve svém výkladu tento pojem zúžím. Termín dar budu používat jako chtěné, nevyucené zřeknutí se hmotného předmětu, věci ve prospěch druhého, bez přímého vyjednávání protihodnoty. Výměnný obchod jsem totiž u žáků sledované první třídy nezachytila, i když srovnávací výzkumy u jiných prvních tříd tento typ daru nevyloučily.

Problematiku daru pak budu sledovat především z hlediska komunikace⁵ a interpersonálních vazeb ve skupině žáků v první třídě. Dar tedy bude analyzován především v rovině jeho symbolické funkce společenské. Otázky materiálního přínosu daru pro děti zůstanou stranou.

V předkládané stati se pak soustředím na dva problémy:

1. Na citacích z empirických dat ukáži výchozí formy daru u dětí v první třídě. V této souvislosti si kladu

- a) otázku struktury každé formy daru,
- b) otázku fungování formy daru ve vzájemné komunikaci dětí a
- c) otázku významu dané formy daru pro žáky první třídy.

2. Na základě analýzy struktury jednotlivých forem daru se pak pokusím přiblížit některé momenty, kdy dochází k porušení podoby či obsahu té které výchozí formy daru. Ukáži tedy

- a) jaké modifikace vznikají,
- b) proč k nim dochází, o co žáci v první třídě jejich prostřednictvím usilují a
- c) s jakou odezvou (úspěchem) se tyto "manipulace" s darem z hlediska vnitřní struktury skupiny žáků v první třídě setkávají.

Výzkum probíhal ve školním roce 1994/95 u žáků první třídy 1.C. v základní škole Modrá se sídlem v Praze.⁶ Cílená, detailní analýza směřovala pak ke skupině pěti kamarádek a jejich okamžitých přívrženců. Data byla získána především formou řízených a polořízených rozhovorů. Šetření se opíralo též o zúčastněné pozorování v hodinách a v průběhu odpolední družiny. Analýzy pak pro ilustraci doplňuji materiálem získaným při výzkumu v druhé třídě.

FORMY DARU

Z hlediska funkce a významu daru pro děti v první třídě lze v nepřeborné škále nabídek a výměn rozpoznat tři různé formy daru. Všechny přitom plní tři funkce, které skrze symbol - dar obohacují komunikaci žáků v první třídě. Dar ve své symbolické rovině plní:

1. funkci navázání kontaktu a vedení "dialogu" mezi dětmi,
2. funkci utváření a posilování interpersonálních vazeb ve skupině dětí, a potažmo tedy i získávání společenské prestiže a
3. funkci zveřejňování - manifestování vztahů a vazeb mezi spolužáky.

³ Přednášku Regine Sirote připravila pro členy Pražské skupiny školní etnografie. Odezněla v Praze, v roce 1993. Francouzská badatelka v ní seznámila české kolegy s problematikou oslav narozenin dětí (čtyř až desetiletých), které připravují rodiče pro oslavence a jeho kamarády a recipročně tak oplácejí účast svého potomka na narozeninách každého z kamarádů. Ona sama se soustředila právě na analýzu pravidel výběru darů oslavenci a protidarů od oslavence. Na základě tohoto rozboru pak upozornila na ekonomické aspekty výměny darů a jejich vliv na sociální skladbu pozvaných hostů - dětí.

⁴ Z českých badatelů problematiku daru u dětí otevřel Miloš Kučera. V rámci interních seminářů Pražské skupiny školní etnografie se věnoval především otázkám potlače. Kučera, M.: Láska v jedenácti a dvanácti. Pedagogika 44, 1994, č. 1, s. 70.

⁵ Mareš, J., Křivohlavý J.: Komunikace ve škole. Masarykova universita, Brno 1995. s. 18-19.

⁶ Podrobná charakteristika školy a dětí sledované třídy je obsahem kapitol Pasportizace škol; Kresba postavy; Stanford-Binetův inteligenční test; Některé vzájemné vazby a vztahy.

Podíl jmenovaných funkcí v jednotlivých formách daru však není stejný. Právě rozdíly ve významnosti jednotlivých funkcí, určující pozice jedné z nich ve sledované formě daru, pak charakterizuje každou ze tří forem daru.

I. Nejčastější, nejfrekventovanější, ovšem zároveň nejméně společensky závaznou formou daru v dětské skupině je **rozdělit se** se spolužákem o jídlo, svačinu či pamlsky. V daru "**dát kousnout**"⁷ převažuje jednoznačně funkce kontaktní. Potvrzuje to jak skutečnost, že do této formy daru se může zapojit každý člen dětské skupiny, tak i pomíjející společenský dopad nabídky a výměny jídla. Přesto však zprostředkování kontaktu s druhým, které tato forma daru zajišťuje (nabízí), v sobě nese obě další funkce. Chování dětí dokládá, že i prostřednictvím daru "dát kousnout" lze prohlubovat vzájemné vazby a nebo alespoň do daru "dát kousnout" vložit symboliku, jež by je manifestovala.

II. **Dar mezi kamarády**⁸ naopak patří mezi mimořádné události v životě dětské skupiny. Rozhodnutí dětí vyměnit si dárek je podmíněno jejich vzájemnou vazbou stejně jako vůlí ritualizované obdarování uskutečnit. Předání pamlsků (žvýkačky, bonbony, čokolády atd.) či věcných darů kamarádství stvrzuje. Prostřednictvím daru kamarádi tedy upozorňují (manifestují) na svůj vztah. Tuto vypovídací hodnotu, ať v řeči či v opatrování věci, dar v sobě potencionálně nese do budoucna. Následně tak dary mezi kamarády posilují vzájemnou vazbu dětí. Ritualizovaná podoba obdarování představuje i vítaný obsah (vhodnou náplň) jejich komunikace, jejich "dialogu".

III. I **dar z lásky**, dar chlapce dívce či dar dívky chlapci, si děti nedávají běžně. Také ne každý chce nebo se odváží dar předat a stejně tak ne každý jej dostane. Jednotlivé funkce daru u "daru z lásky" pak vystupují téměř vyrovnaně. Navázat kontakt (vést dialog), získat srdce dívky - tedy vytvořit vazbu mezi chlapcem a dívkou, a manifestovat náklonnost - zpředmětnit vztah, to vše zprostředkovává dar směřující od chlapce k dívce (či naopak). Z hlediska časové působnosti ovšem mimořádné hodnoty u daru z lásky nabývá funkce manifestování existence či ukončení vztahu.

KOMU DÁT ZE SVÉHO - S KÝM SE ROZDĚLIT

Uvozující věta: "*Dej mi, dej mi kousnout.*", může být prosbou o dar (stejně ovšem i situací společného jídla, což částečně problematizuje přímočarost následných úvah a jejich vazbu k daru). Ve sledované první třídě se děti takto oslovovaly o přestávkách (v době mimo vyučovací hodinu), kdy si spolužáci rozbalovaly svačiny, které si přinesly z domova. "*Hele, dal bys mi?*" se přímo ptaly děti, které ze svého místa monitorovaly spolužáky v bezprostředním okolí. Vzácna nebyla ani "letmá" oslovení, kdy třídou proplétající se prvňák se náhodně či záměrně, u někoho zastavil, aby získal kousek ze spolužákovy svačiny. Jindy svou výzvu vyslovovaly děti až protismyslně uprostřed právě probíhající konverzace, které se účastnily, jakoby již déle nechtěly čekat na vhodnou příležitost poprostit o sousto, protože ta stále nepřicházela. Výzvu oslovený spolužák mohl ignorovat či odmítnout, nebo naopak se o svůj "příděl" z domova rozdělil. Když "kousnout dal", nabídl zájemci buď přímo sousto ze svého krajíce, housky, sušenky, čokoládové tyčinky atd., nebo část jídla odlomil či jinak oddělil. Umožňovala-li to forma svačiny, vzdal se jídla v jeho celistvosti (např. bonbon, chips atd.).

⁷ Tento termín důsledně uvádím v uvozovkách. Při jeho výběru jsem se opírala o slovník dětí a též o vlastní školní zkušenost.

⁸ Odlišení daru mezi kamarády a daru z lásky koresponduje se studií M. Kučery. Kučera, M.: Lásky v jedenácti a dvanácti. *Pedagogika* 44, 1994, č. 1, s. 69-71.

Důvod, proč je kamarádi nebo spolužáci požádali o sousto, vysvětlovaly děti v první třídě tím, že dotyčný si svačinu nenosí nebo mu nestačí, popřípadě že ji zapomněl doma. Stejně logickým zdůvodněním je pro děti i odpověď "jen tak".

V názorech, zda vyhovět výzvě či nikoli, se žáci první třídy lišili. Podle povahy stáli na pozici buď "kousnout nedávám, má si přinést svoji svačinu"⁹ nebo naopak vstřícně přitakali "když mi řekne, tak mu dám."¹⁰

Ovšem, když se malá Šárka vyjádřila před svými kamarádkami, že ona tedy nikomu kousnout nedává, opravila jí Klára: "No ale mě si tuhle dala." Šárka neznejistěla, pouze vysvětlila: "Ty si ale moje kamarádka." Ani Julka, která souhlasně kývala hlavou, že ona nabízí svačinu vždy, když je vyzvána, svému slovu zcela nedostála. Otázka, zda by nabídla svačinu i společensky problematické Slávce, ji vyvedla z míry. S rozpačitým úsměvem odpověděla, že "to asi ne". Julčino zaváhání však nezapříčinil pouze pocit zklamání, že nejedná tak, jak řekla. Dívku překvapil dotaz na situaci, která ve skutečnosti ještě nenastala. Slávka ji nikdy o sousto nepoprosila.¹¹

Při cílených rozhovorech s žáky první třídy se tedy ukázala obě polaritní tvrzení (pozitivní i negativní přístup žáků) ve své absolutnosti nepravdivá. Ti, co respektovali praxi "dát kousnout", uvedli řadu případů, komu a kdy sousto ze svého jídla odepřeli. Jejich postojové "odpůrci" zase uznali, že svým kamarádům část svačiny již mnohokrát přenechali.

Je zřejmé, že forma daru "dát kousnout" odráží a spoluvytváří vzájemné vztahy dětí. Respektuje již existující přátelské vazby. Zároveň však je forma daru "dát kousnout" otevřena i těm, se kterými dárcem je zatím či zůstává v neutrálním vztahu. Právě tento přístup umožňuje dětem navázat prostřednictvím daru dialog s "nekamarády". Pouze ti, kteří stojí na okraji dětské skupiny a kontakt s nimi se dětem v daném okamžiku jeví jako nežádoucí, zpravidla tuto formu daru v komunikaci se spolužáky nevyužívají.

Symbolika daru odráží vazbu mezi dárcem a obdarovaným. Rozdělit se se spolužákem o svačinu je logickým stvrzením kamarádství, a naopak odmítnutí výzvy přátelství zpochybňuje. "Dostat kousnout" tedy nejen přiznává vzájemnou vazbu mezi dvěma kamarády, ale navíc navozuje dojem přátelství i mezi dětmi, které jinak svoji společnost soustavně nevyhledávají. Je tedy společensky žádané a do jisté míry i prestižní zapojit se do formy daru "dát kousnout". Polaritní pozice pak potvrzuje, že ten, kdo nevstupuje do této formy daru, nebo je z ní systematicky vylučován, se ocitá na "okraji" skupiny dětí.

V podtextu odpovědí dětí ovšem zároveň zaznívá, že rozdělit se o svačinu nepředstavuje jednoznačný regulativ chování, který by důsledně respektoval interpersonální vazby v dětské skupině. Naopak, mají-li dívka nebo chlapec hlad, nebo se nechtějí vzdát oblíbeného jídla, žádané sousto jednoduše nenabídnou a spolužáka, ať je to kamarád či nikoli, odbydou. Právo odmítnout je dárci bezvýhradně přiznáno. Neobdarovat u formy daru "dát kousnout" tedy neznamená vždy popření přátelské vazby. Toto pravidlo pak může logicky platit i z druhé strany. Když kamarád nemá chuť nebo jiný důvod o jídlo požádat, nepředstavuje tento nezájem popření kamarádství.

Pohnutky a příčiny, proč se ten nebo onen spolužák nezapojil do formy daru "dát kousnout", mohou být ovšem různé. Přesto nebo právě proto dítě, které cítí, že neuspělo v komunikaci prostřednictvím této formy daru, se snaží minimalizovat svoji "prohru" a využívá na svoji obranu výše uváděná zdůvodnění.

Odmítnutý prosebník může dále zmírnit svůj neúspěch v komunikaci se spolužákem vysvětlením, že jeho jediným cílem byl spolužákův chléb se šunkou, aby tak zbagatelizoval svůj vztah k majiteli žádaného sousta. Obdobně se lze omluvit i "zradu" kamaráda v situaci, kdy se

⁹ Výrok Šárky z 1.C. 15.3.1995.

¹⁰ Výrok Julky z 1.C. 15.3.1995.

¹¹ Výzkum proveden 29.5.1995.

přihlásí o jídlo, které spolužák-"nepřítel" dal v plen se slovy, že mu svačina dnes nechutná, či že "již nemá hlad". Tvrzení, že kamarádovi-"zrádci" záleželo pouze na "nepřítelově" jídle a nikoliv na kamarádství s ním, bývá posléze respektováno.

Na jedné straně tedy forma daru "dát kousnout" v sobě nese symboliku, která manifestuje vzájemné vztahy mezi dětmi. Dokládá to především zájem dětí dar dostat. Stejně tak potřeba argumentovat - omluvit, proč dítě nenaplnilo v komunikaci formou daru "dát kousnout" očekávání svá či jiných, dokazuje relaci dar = kladný vztah ke spolužákovi.

Na straně druhé ovšem právě propracovaný systém omluv relativizuje selhání dětí v komunikaci vedené prostřednictvím formy daru "dát kousnout". Zpochybňuje funkci daru manifestovat interpersonální vztahy. Formu daru "dát kousnout" tedy v mnohém činí společensky nezávaznou. Tuto skutečnost děti vítají. Umožňuje jim přenést se přes případný neúspěch při navazování dialogu se spolužákem. Většinou se proto neobávají vstupovat pomocí daru "dát kousnout" do kontaktu s ostatními dětmi. Naopak tento ritualizovaný akt jim mnohdy pomáhá překonat ostych oslovit spolužáka.

Přání udržet či potvrdit vzájemnou vazbu vede k reciprocitě. Nezáleží pak na tom, zda dárce sám poprosí o sousto, nebo mu obdarovaný nabídne, tedy dá ochutnat ze svého. Důležité je provést směnu, jež stvrdí kamarádství. Princip reciprocity pak také umožňuje manifestovat odmítavý postoj vůči kamarádovi. Věta: "Od tebe už nechci.", (či jí podobná) jednoznačně vyjadřuje narušení vzájemné vazby mezi kamarády.

Reciprocita tedy není chápána jako zdvořilost. Zůstává v rovině komunikace a v rovině vyjádření interpersonálních vazeb ve skupině dětí v první třídě. Ovšem stejně jako není mezi kamarády bezvýhradně závazné vyslyšení prosby o dar, tak i reciprocita nemusí být naplněna ihned.

- - -

Prosba o dar - tedy "dát kousnout" představuje výzvu o kontakt, na jehož základě může a nemusí dojít k navázání kamarádského vztahu mezi dárce a obdarovaným. Opakovaná vybidnutí, nabídky, a posléze reciprocita pak kamarády utvrzují v existenci vzájemné vazby, tuto vazbu posilují.

"Dát kousnout", jako každá forma daru, také manifestuje vzájemné vztahy dětí. Avšak ambivalence této formy daru, absence její striktní normativnosti relativizuje postoj dárce vyjádřený skrze dar (chci být s tebou kamarád či naopak nezáleží mi na tobě, popřípadě nechci s tebou nic mít). Tato relativizace, nepevnost normy dětem umožňuje nezávazně vstupovat do komunikace formou daru "dát kousnout".

"Dát kousnout" nebo nabídnout cukrovinku (sladkost) představuje ve skupině dětí - žáků první třídy - způsob komunikace, při které se utvářejí a zároveň zviditelňují manifestují vazby mezi jednotlivými členy dětské skupiny. Na straně druhé však neúspěch v této komunikaci (nedat či nedostat kousnout) není vnímán jako ponižující, jako selhání.

Dát kousnout naruby

V okamžiku vytvoření pevných přátelských vazeb mezi dětmi dochází někdy k převrácení funkce reciprocity, ke křížení výchozí úlohy daru "dát kousnout", kterou plní v komunikaci ve skupině dětí. Jak vyprávěly Julka se Šárkou:¹² *"Jé, to my si už dávno neříkáme o to, aby mi dala kousnout. My se teď spíš nutíme, aby si ta druhá vzala."* A jak doplnila Šárka: *"Já musím dokonce Julce pohrozit, že s ní nebudu kamarádit, když si ode mne nevěme."*

¹² Výzkum proveden 12.6.1995.

Namísto původního smyslu, kdy dar zprostředkoval přátelství, zde tedy náhle přátelství zavazuje a vynucuje přijetí daru. Také důvod, proč Julka nechce někdy přijmout sousto nebo pamlskek od Šárky dále dokládá převrácení výchozí funkce. Jemná Julka s rozpačitým smíchem vysvětlila: *"No já to nechci Šárce sníst, když má poslední nebo když vím, že to má ráda."* Julka tedy odůvodnila své odmítnutí argumenty, kterými se hájí dárce, nebo lépe které jsou přičítány dárci, když se hledá důvod, proč sousto odepřel.

Z hlediska pravidel slušného chování v naší společnosti pak navíc Julčino zdůvodnění lze pokládat za zdvořilost. Za ni se děti často vědomě schovávají, aby ospravedlnily své jednání.

Ekvilibristika s darem

Dar "dát kousnout" naplňuje každodennost žáků v první třídě. Děti přesně cítí symbolický význam této formy daru. Uvědomují si, že "dát kousnout" pomáhá utvářet a zviditelňovat vazby uvnitř dětské skupiny. Na základě zvládnutí struktury daru se pak v ní pokoušejí nalézt skuliny, které by jim umožnily prosadit vlastní cíle. Děti dokáží aplikovat pravidla této formy daru k posílení či potvrzení své současné pozice ve skupině. Vytvářejí nebo osvojují si tak různé taktiky a strategie komunikace.

Loudilky

Využití relativní společenskou nezávaznost daru "dát kousnout" na straně jedné a zároveň vynutit si zájem spolužáka na straně druhé se snaží ten, který opakovaně vybízí - loudí. Slovy: *"Sáša a Romana pořád chodily a chtěly dát kousnout, byly s tím až protivný, a přitom si svačinku nosily."* hodnotila Šárka snahu svých spolužaček kontaktovat se a popřípadě i navázat kamarádství s některou ze společensky "atraktivních" dívek.

Dítě si přeje dostat kousnout od společensky uznávaného spolužáka. Jsou-li opakované prosby vyslyšeny, tato cílená komunikace, zprostředkovaná skrze dar, navozuje dojem kamarádské vazby mezi nimi. V chápání žáků první třídy zaručuje prestiž. Ne vždy je ovšem prosba vyslyšena. Vynucená nabídka pak nevyvolává reciprocitu - směnu. Společensky úspěšná Šárka či Klára "loudilky" nikdy neosloví.

Kamarádství na prodej?

Daleko elegantnějším a návazně i účinnějším způsobem k strhnutí pozornosti je otočit role, tedy stát se tím, který rozděljuje - rozdává, a nikoliv tím který vybízí - loudí.

Dr. Rendl ve svém deníku z výzkumu ve sledované první třídě zapsal a komentoval úspěch jinak společensky neúspěšné Slávky, která o přestávce otevřela sáček s Bahlsen Pepies. *"Slávka má atraktivní svačinku - pytlík se slanými samožerkami. Stává se tak předmětem zájmu a rozdává svoji svačinku dětem. Myslím, že je spokojená.Slávka se honí s Blankou. V jejím podání je to trochu nespěšné pobíhání....Ale dneska poprvé vidím Slávku zapojit se do her ostatních. Blahodárný důsledek rozdané svačinky?"*¹³

Bahlsem Pepies se zde staly záměrným prostředkem komunikace, prostředkem k navázání kontaktu se spolužáky. A není vyloučeno, že si "samožerky" dívka přinesla již se skrytým předsevzetím, že rozdá či nabídne spolužákům.

¹³ Rendl, M.: Záznamy z výzkumu v první třídě. Nepublikovaný manuskript. Praha 1994/1995. Uložen na Katedře pedagogické a školní psychologie. Citovaný záznam byl pořízen 17.11. 1994.

Vyjímečnost pamlsků v jídelníčku dětí a jejich obliba, zaručují a vyvolávají a priori zájem o nabídku. Žádanost bonbonů či jiných lahůdek pak může dítěti nahradit chybějící komunikaci se spolužáky. Žák, který cítí jako handicap skutečnost, že není spolužáky vyzván, aby dal kousnout, nebo jinak chce vyvolat zájem o svou osobu, kompenzuje zájmem o atraktivní dobrotu ze strany spolužáků svůj pocit nedocení. Takto soustředěná, vnější pozornost dětí na spolužáka, který "nabízí", v dané chvíli skutečně potvrzuje jeho vyjímečné postavení ve skupině. On se stává tím, o jehož přízeň děti stojí, tím, který má moc potencionálně volit přátele.

V zásadě spontánní komunikační forma "dát kousnout" je zde cíleně využívána jako prostředek k získání momentální společenské prestiže. Nesoulad formy s jejím vnitřním obsahem (chybějící vnitřní společenské ukotvení aktu) ovšem logicky omezuje platnost a významnost události. Lze konstatovat, že takřka s "posledním bonbonem" se ztrácí, mizí často efekt komunikace. Pomíjivost významu takto uměle vyvolaného společenského vlivu si děti plně uvědomují. Potvrzuje to i trochu vyjímečné jednání malé Jiřky.¹⁴ Ta poté, co se rozdělila o sušenky s dívkami, o jejichž přízeň stála, čas od času jim připomínala svůj dar: "*A Julko, že sis ode mě taky vzala, že jo.*" "*No jo, Jiřino, dej už s tím pokoj.*", zněla odpověď kamarádky, která na Jiřin dar více nemyslela.

Určitá jednostrannost v této komunikaci (dárce chce dát, ovšem pro obdarovaného je rozhodující ne dárce ale dar) následně nevede k reciprocitě v obdarování. K znovu potvrzení vzájemného vztahu dárce- obdarovaný nedochází, protože vzájemná vazba nevzniká. Je však nutno poznamenat, že v některých případech výchova v rodině děti učí formální reciprocitě. Požadavek vrátit nabídku vyjadřuje "vyrovnat dluh" - tedy být nezávislý.

Bonbony, sušenky, žvýkačky, chipsy mohou na rozdíl od sousta z krajíce či rohlíku děti přímo bez vyzvání spolužáka dávat jako dar. Skutečnost, že každý bonbon, sušenka či jiná laskomina se nabízí ve své celistvosti, umožňuje dítěti nečekat na zájem ostatních, ale nabídnout samo. Mezi kamarády je taková nabídka vnímána jako dar stvrzující sympatie nebo již jako dar, jenž se podílí na probíhající směně - reciprocitě. Naopak nabízení za účelem získání pozornosti druhého dítěte je často hodnoceno jako dobízení, podplácení. Tento akt tedy nezprostředkovává dárce ani kontakt, ani prestiž. Nedodržení nejen vnitřního obsahu, ale také výchozí formy daru "dát kousnout" jakoby naopak zdůrazňovalo společenskou vyřazenost dárce.

Zlodějka Jiřka

Extrémně strukturu daru, jeho obsahovou rovinu, kde dar lze chápat také jako míru kamarádství, využila jedna z dívek k získání kýžené cukrovinky.¹⁵

Julka dostala v odpolední družině balíček žvýkacích bonbonů od Mileny. Pro mne pak vypočítávala komu nabídla. "*..Mileně, protože mi je dala, Karolíně z A, protože mi včera dala ten bonbon, potom Šárce, protože je kamarádka, ty vlastně dva, protože když šla domů ...a taky jeden Kláře a Jiřce...*" Jiřka, která rozhovor poslouchala, skočila Julce do řeči a s chichotáním ji opravila. "*Mě si taky dala dva.*" "*Jak to?*" podivila se Julka. "*Já jsem si ho vzala z tvý kapsy a zase jsem tam ten zbytek vrátila.*" Dodala na vysvětlenou v mých očích zlodějka Jiřka. Julka jen pohodila hlavou a bez zaváhání legitimizovala celou událost: "*No tak jsem ti to dala.*" Poté však dodala: "*Ale až půjdeš domů, tak už nedostaneš.*" Jiřka, zproštěná

¹⁴ Událost se odehrála 23.2.1995.

¹⁵ Svou "krádež" Jiřka provedla 29.3.1995.

viny, začala škemrat.: "Ale jo, to mi ještě dáš. Vid'." Julka se na mne odevzdaně podívala a jen pokrčila rameny.

Důvodem, proč si Jiřka "ukradla dárek", byla bezpochyby chuť na žvýkačku. Morálním oprávněním k jejímu chování se ovšem stala vůle udržet rovnováhu v kamarádství mezi Julkou a Šárkou a Julkou a jí (Jiřkou). Tedy skutečnost, že Šárka dostala bonbony dva, v očích Jiřky jakoby znamenalo upřednostnění Šárky v kamarádství s Julkou. Opomenutí své osoby však respektovat nechtěla a disproporci v obdarování vyrovnala "krádeží". Poněvadž se navíc, bez ohledu na názor Julky, považovala za její nejlepší kamarádku, cítila, že má nárok dokonce na větší díl Julčiny přízně, tedy na větší dar. Přestože se tedy dopustila prohřešku proti obecným normám chování, poprosila o další bonbon. Zda jej dostala, a tím posílila svoji prestiž, svoje pouto k Julce, zůstává v příběhu otevřené.

Také Julka svým jednáním potvrdila kamarádkou vazbu s Jiřkou. Dodatečně uznala krádež za dar, aby nevyvolala konflikt. Označení Jiřky za zlodějkou by totiž představovalo jednoznačný morální odsudek. Ten je pak v chápání dětí vnímán tak intenzivně, že obviněné dítě často hodnotí výtku jako projev nepřátelství a vstupuje vůči kritikovi do opozice. Případy "krádeže" jídla pak většinou končí dramaticky buď fyzickým napadením nebo stížností přednesenou paní učitelce.¹⁶

V aktu posvěcení držby žvýkačičího bonbonu v ruce Jiřky lze sledovat také potvrzení Julčiny pozice obdarovatele, tedy toho, kdo dává; toho, kdo rozhoduje, komu přidělí. Julka tedy nejen "zachránila" kamarádství s Jiřkou, ale navíc i znovu upevnila svoji roli dárcce. Prestiž, kterou tato role dětem přináší, je pak čitelná i ve výše otištěných oddílech textu: Dát kousnout naruby a Kamarádství na prodej.

Analyzovaná epizoda ze života žáků v první třídě ukazuje na významný aspekt uvažování a jednání dětí, které rozkrývá symboliku, jež jde až za formu daru "dát kousnout". V okamžiku, když probíhá mezi spolužáky jakékoli nabízení, rozdělování, či "kradení" jídla (popřípadě věci), děti konfrontují událost (vztah, který tak vzniká,) s existující či kýženou vazbou mezi dárcem a obdarovaným. Neshoduje-li se obdarování, tedy zviditelnění vzájemného vztahu dětí, s jejich představou, dochází ke konfliktu. Podle okolností dítě buď zřetelně manifestuje svůj trvalý odmítavý postoj ke spolužákovi, nebo zpochybní přátelství s kamarádem, který "zradil".

DÁT OD SEBE - OD SRDCE

Již ve formulaci "rozdělit se" proti "dát od sebe" je zřetelný odlišný smysl obou způsobů obdarování. Věty: "Dej mi kousnout (ze svého)." a "To je dárek ode mne.", vyjadřují polaritní postavení těchto forem daru z hlediska osobní angažovanosti dítěte - dárcce v komunikaci a ve vztahu k obdarovanému. Zatím co v poskytnutí jídla může obdarovaný tušit stejně kamarádství jako společenský závazek (etická norma) či dokonce lhostejnost dárcce k přenechané svačině či pamlsku, o významu adresného, předem připraveného daru dítě pochybovat nemusí.

Výměna darů mezi kamarády

Julka, Milena a Jiřka si spolu hrály již v mateřské škole. Se Šárkou a Klárou se skamarádily až v první třídě. Ovšem již v listopadu pokládaly své přátelství za tak důležité, že se Julka,

¹⁶ Výzkumy v druhé třídě zachytily situaci, kdy neoblíbený spolužák si bez vědomí majitele vzal jeho sušenky. Událost skončila rvačkou. (duben 1996)

Milena, Jiřka a Šárka rozhodly vyměnit si mezi sebou dárky.¹⁷ Do svého plánu zapojily maminky, které dárečky dodaly a pomohly je pečlivě zabalit.

Na straně jedné silně cítěný závazek přinést dárek každé z kamarádek přiměl Julku obelhat svoji maminku, která nesouhlasila s obdarováním dívky, díky které její dcera již nejednou zažila nepříjemnost: *"Já jsem doma řekla, že potřebuju dárek pro Milenu, Šárku a Blanku." ??? "No ten pro Blanku byl vlastně pro Jiřinku. Mamka nechtěla, abych něco dávala Jiřince, protože lže a ustríhla mi ty vlasy."*

Na straně druhé všechny kamarádky akceptovaly skutečnost, že Klára nechce či nemůže dárky dávat. Jak sama vysvětlila: *"Maminka ted' nemá peníze, aby něco kupovala."* Dívky tedy uznaly její důvody a ze směny jí vyloučily. Držely tak logiku vzájemného obdarování. Nemohly porušit rovnováhu - když dárky nerozdá (rozdá), tedy je nedostane (dostane). Asymetrie by totiž vyjadřovala něco jiného. Svědčila by o zvýšeném zájmu, či naopak nezájmu o tu, která dárky dostala a nerozdala, nebo protikladně nedostala, ale rozdala. Pravdivost tohoto soudu dokládá pak chování dívek. Neúčast Kláry ve "hře" na obdarovávání neovlivnila chování a vztah ostatních dívek k ní.

Druhý den v odpolední družině si dívky slavnostně dárky předaly. Všechny čtyři ve svých balíčcích našly sladkosti: čokolády, žvýkačky i bonbon Slávia. Nebylo tedy prioritní ani prestižní, kdo co od koho dostane, i když i tento obsah dárky v druhém plánu nesly. Důležitou se stala směna, jež stvrdila vzájemné kamarádké vazby.

Směna dárků mezi dívkami proběhla pak ještě nekolikrát. Ne vždy se jí účastnily všechny kamarádky, ale vždy se výměna v kruhu dívek stala velmi prožívanou a diskutovanou.

V rámci jednoho kola obdarovávání si Julka s Jiřkou vyměnily, oproti ostatním kamarádkám, věčné dary. Julka dostala figurku černouška a Jiřka korále. Darování věci, která v porovnání s darem potravinovým nepodléhá rychlé spotřebě, do komunikace dívek přineslo nový rozměr. Odlišilo a tak umocnilo kamarádkou vazbu mezi Julkou a Jiřkou na straně jedné a ostatních dívek na straně druhé.

Trvalá přítomnost černouška a korálů - zpředmětněných symbolů kamarádství dívkám navíc umožnila intenzivněji prožívat a také hovořit o jejich vztahu. Skrze ně si Jiřka a Julka vyjasňovaly postoje k té druhé. Zároveň tak informovaly další kamarádky. Alespoň Šárka byla zasvěcena velmi dobře. Poté, co vylíčila, jaké neshody Jiřka a Julka mají, vzrušeně pokračovala: *"Julka a Jiřka si daly černouška a korále, vid' Julko, ale ted' si to budou asi vracet."* Otázku Proč? Julka zdůvodnila na první pohled jinak, než by se dalo předpokládat, ovšem v souladu s věčně oscilující a nikdy nekončícím vztahem Julka - Jiřka. *"My to ted' potřebujeme."*, zněla lakonická odpověď. Na doplňující dotaz, zda to znamená, že spolu již nechtějí kamarádit přispěchala Jiřka s ujištěním, že tak to určitě není. A měla pravdu. Dárky si dívky zpět nevyměnily, i když vyhrůžka, že se tak stane, se opakovala.

Dát dárek, chápáno v běžném slova smyslu, je ve skupině dětí již výrazem trvajících přátelského vztahu. Příležitost, kdy je vhodné si dárky věnovat, se zpravidla neváže na vžitý rytmus předávání dárků v naší společnosti dospělých. I když děti někdy využijí vánoce, svátek či narozeniny jako záminku, rozhodující pro obdarování je vývoj vztahu. V určitém momentu děti cítí potřebu zviditelnit svůj vztah, a často po vzájemné dohodě, nebo v bezprostřední návaznosti si dárek vymění.

Naopak výzkumy u dětí ve druhé třídě odhalují, že v mnohých případech dárky k vánocům, svátku či narozeninám jsou vnímány především jako součást (jako prvek) obřadů rodinné a výroční obřadnosti. I žáci první třídy respektují funkci a pravidla nadělování v rovině, kterou si osvojili, poznali v chování rodičů. Jednosměrnost v obdarovávání představuje jeden z naučených stereotypů. Dárky k vánocům, narozeninám či svátku tedy nezavazují

¹⁷ Výzkum proveden 7.12.1994.

obdarovaného k výměně - okamžité reciprocitě. Mizí tak výchozí funkce daru stvrzovat vzájemně kamarádství. "Oficialita" příležitosti ovšem též stírá dojem (pocit) společenské převahy obdarovaného nad dárce. Tato skutečnost pak dětem opět umožňuje taktizovat, chovat se tak, aby neztratily vlastní prestiž. (Viz dále Dar jako vyznání.)

Jedinou konstantou při předání a přijetí daru mezi kamarády je osobní účast dárce i obdarovaného na aktu. Dar tedy nelze po nikom poslat ani za nikoho přijmout. Anonymita dárce je vyloučena. Ostatní podmínky závisí na vůli dárce nebo na společné dohodě dětí. Neplatí žádné pravidlo, zda dávaný pamlsk či věc musejí být ozdobně zabalené či nikoli. Stejně tak může ale nemusí dar provázet řeč (přání a poděkování) či jiná ritualizovaná komunikace. Přesto však tato teatrálnost při předávání daru děti inspiruje. Obřad pro ně představuje další hru, zpestření jejich vzájemné komunikace.

Manifestace přátelství není pouze vnitřní záležitostí kamarádů. Tato výměna dárků nejen informuje dětskou skupinu, ale též vyvolává respekt a prestiž.

I když výměna daru mezi kamarády, spojená s ritualizovaným předáním daru, má silný vnitřní smysl, existenci kamarádské vazby nepodmiňuje. Nemusí proběhnout. Dokládá to skutečnost, že když jeden z kamarádů nepřistoupí z jakéhokoli důvodu na výměnu a ona neproběhne, přátelství se neruší.

Zatím co při přijetí dárku jakoby nezáleželo na skutečnosti, zda se jedná o cukrovinku nebo věcný dar, následně, v závislosti na vývoji přátelství, se může význam darované věci posunout do nové roviny. V okamžiku krize vztahu začnou kamarádi hovořit o možnosti vrátit si darované korálky, figurky či jiné věci zpět. Jasně tak chtějí vyjádřit případný konec vztahu.

Dar mezi kamarády vyjadřuje a zpředměňuje jejich vzájemnou vazbu. Reciprocita - dát dar, ale také dar nedat - je logicky závazná. V komunikaci mezi kamarády se může dar stát ovšem i trvale přítomným symbolem k manifestování trvání a změn jejich vzájemného vztahu.

Intervence dospělých

Daru jako prostředníka komunikace a posilování vazeb mezi dětmi využívají také dospělí. Snaží se tak ovlivnit vztahy svých potomků či žáků a naplnit svoji vizi o podobě a vhodnosti kamarádství.

Maminky jsou přítelkyně

Nejen pozvání na oslavu narozenin, ale i předání dárku mělo přispět k tomu, aby se konečně spolužačky Jiřka a Sáša, stejně jako jejich maminky, staly nejlepšími kamarádkami.¹⁸ Jiřka však tuto výzvu nepřijala. Naopak její hodnocení události jakoby bylo omluvou, že se slavnosti vůbec účastnila a dárek předala. *"No byla jsem na narozeninách u Sášy. Naše maminky se už dlouho kamarádějí a tak si myslí, že bysme se taky měly kamarádit, já a Sáša. Já ale Sášu nesnáším,... moji nejlepší kamarádkou je tady Julka a taky Milča. ...no dárek jsem jí teda dala, ale byl to vlastně dárek od mámy, ona to všechno zařídila a domluvila, ...mě se ani neptala."*

Přestože tedy Jiřka dárek spolužačce formálně předala, necítila vlastní zainteresovanost na aktu. Ve výpovědi se vědomě distancovala od spojitosti mezi darem a svou osobou. Když zdůraznila, že ani dar neiniciovala a ani se na jeho přípravě nepodílela, jednoznačně manifestovala nezájem kamarádit se se Sášou.

¹⁸ Výzkum proveden 12.6.1995.

Jiřčin postoj tedy potvrdil platnost symboliky daru ve skupině dětí. Alespoň ona, byť v okamžiku narozeninové oslavy chápala předání dárku jakkoli, využila platnou strukturu daru mezi kamarády k vyjádření své vůle nekamarádit se Sášou.

"Narozeninové" bonbony pro třídu

Stejně jako v mnohých dalších prvních třídách, tak i v této založila paní učitelka tradici rozdávaní bonbonů u příležitosti narozenin či svátku každého z žáků. V týž nebo v blízký den výročí dítě-oslavenec z domova přinášelo a rozdávalo bonbony svým spolužákům. Z pohledu paní učitelky měl tento zvyk bez pochyby posílit pocit sounáležitosti dítěte s třídním kolektivem a zprostředkovat myšlenku, že ve třídě "jsme všichni kamarádi". Závazná reciprocita pak ideu, že "narozeninové" bonbony jsou darem mezi kamarády, jen podporovala.

Sami děti ovšem "narozeninové" bonbony nemohly vnímat jako výraz kamarádství - nejlepšího kamarádství, jako manifestaci existujících pevných vazeb mezi nimi, jako eskalaci vzájemného vztahu. Cukrovinka se jednak rozdává všem, i když se všemi nelze být v sociální skupině dětí (ve třídě) v přátelském vztahu. A jednak doba dávání dárku nezohledňuje okamžitý stav náklonnosti a nenávisli ve třídě. Navíc zde trochu protismyslně obdarovává ten, kterému až dosud (v rodině) byly při těchto příležitostech dárky přinášeny.

"Narozeninové" bonbony, které nerespektují ani vnitřní strukturu skupiny dětí a její vývoj, ani logiku daru, nehrají z hlediska fungování vazeb uvnitř skupiny dětí významější roli. Svým charakterem se blíží spíše formě daru "dát kousnout" - rozdělit se. Zvenku zavedená, ne z vůle dětí pramenící norma je tedy z hlediska interpersonálních vazeb ve skupině dětí nezávazná. Společně prožívaný rituál obdarovávání však působí a vytváří pocit spolupatřičnosti k těm, kteří dar nabízejí a přijímají. "Narozeninové" bonbony tedy sice nezvyšují vztahy uvnitř skupiny dětí, ale podílí se na formování její identity, na vymezování se vůči jiným skupinám. Z tohoto hlediska intervence paní učitelky, která prostřednictvím daru vede k opakované inventarizaci členů třídy, pak z žáků činí spolužáky z 1.C.

DAR JAKO VYZNÁNÍ - DAR Z LÁSKY

Již děti v šesti a sedmi letech ovládají způsob, jak beze slov naznačit svoji náklonnost - lásku. Mezi formálními výrazovými prostředky své místo našel i dar.

Dar z lásky v první třídě dostaly Julka¹⁹, Klára a Šárka²⁰. O přestávce vtiskl hnědobílou krabičku s prstýnkem Julce do dlaně Vítek. Stvrdil tak náklonnost k dívce, která o ni nejen věděla, ale ji i opětovala.

Výzvou k lásce byly pak dva dárky, které připravil Šimon pro Kláru a Šárku. Idol ze sousední 1.A poslal barevnou koláž srdce Kláře. Po té co ji odmítla, pokusil se atraktivní Šimon o štěstí u Šárky. Obdobnou koláž druhá z holčiček ráda přijala.

I když na dvou příkladech nelze formulovat generalizující závěry, je příznačné, že téma darů, tzn. to, co chlapci volí jako dar vhodný pro vyjádření své náklonnosti, velmi často koresponduje s romantizujícím pojetím vztahu mezi dívkou a chlapcem. Děti ve volbě darů - symbolů lásky (srdce a prstýnek) pak plně respektují evropskou kulturní tradici dospělých. Dar z lásky, jak potvrzují i následné výzkumy, není tedy charakterizován pouze vztahovými souvislostmi (vůlí chlapce obdarovat dívku), ale též symbolikou obsaženou ve vhodném

¹⁹ Prstýnek od Vítky dostala Julka, jak sama vypověděla, v dubnu.

²⁰ Namalovaná srdce rozesílal Šimon v prosinci.

věcném daru. Tedy dát nebo dostat prstýnek, namalované srdce, popřípadě jiný šperk (korále, náramek) již samo o sobě vyvolává představu sympatie mezi chlapcem a dívkou.

Způsob předání dárku vypovídá mnohé o přání chlapců vyhnout se přímé konfrontaci a o snaze dar utajit. Nenápadné vložení dárku do ruky i "zásilka" po kamarádovi to dosvědčují. Skutečnost, že Vítek předal prstýnek v krabičce, pak odhaluje jeho pojetí daru jako dárkového balíčku. Tedy zabalení darovaného předmětu může být pro některé děti závazné. Naplňuje jejich představu daru.

Dárky, které dívky od chlapců dostaly, se ani pro jednu nestaly tajemstvím. Naopak jakoby prstýnky a namalovaná srdce byly důkazem lásky, který má přesvědčit spíše jejich kamarádky než je.

Toto zveřejnění "společensky úspěšným" klukům většinou nevadí. Riziko odmítnutí daru dokáží podstoupit, protože předpokládaný úspěch by jim zvýšil osobní prestiž ve třídě. Plaché chlapce ovšem veřejné probírání jejich vyznání často odrazuje dárky dávat. Zároveň se stydí tuto skutečnost přiznat a odvolávají se na objektivní překážky. Jen pro dokreslení uvádím názor malého Toníka, který vyslovil v druhé třídě: *"No chtěl jsem dát Kláře dárek, protože je to moje nejlepší kamarádka z holek, jako k vánocím, no ale pak byly dřív prázdniny a po vánocích už byly všechny obchody zavřené. Tak jsem ho už nemohl koupit."*²¹ Právě odvolání na "oficiální" příležitost vhodnou k předání dárku (např. narozeniny a svátek dívky, vánoce) posouvá význam dárku, a tedy zmenšuje osobní nasazení chlapce.

Přání vyhnout se jak okamžité skandalizaci, tak snaha minimalizovat konfrontaci v případě, kdyby dívka vyznání odmítla, vede často chlapce k "utajování" nebo přímo k neúčasti při předávání dárku. Z tohoto důvodu tedy nikdo neměl vidět, jak Vítek o přestávce předává prstýnek Julce. Také Šimon, aby se nevystavil jízlivým poznámkám spolužáků, obligátně, v obou případech, poslal namalovaná srdce Kláře a Šárce po kamarádovi.

Ovšem také dívka, která se svěří svým kamarádkám, že dostala od chlapce dárek, na sebe soustřeďuje pozornost. I její společenská prestiž je ohrožena. Okolí čeká jak odpoví na dárek, na vyznání. Tato společenská účast, která sleduje v jejím chování její osobní postoj, ji zavazuje.

Julku dárek ani nepřekvapil, ani neurazil. Věděla, že se Vítkovi líbí a že on se líbí jí. Věděly to i její kamarádky, takže vrátit dárek by bylo matoucí stejně, jako jej tajit. Darovaný prstýnek nejen vnesl do "lásky" s Vítkem nový rozměr, ozvláštnil ji, ale navíc dokázal "patřičnost" Julčiných citů.

Naproti tomu Šimonovo barevné srdce na papíru znamenalo výzvu k navázání vztahu. Společensky atraktivní Klára, vázaná svým častým vyprávěním o lásce s kamarádem z chaty, však Šimonovo vyznání odmítla. Manifestačně před očima svých spolužaček chlapce odmrštila. Aby nikdo nezůstal na pochybách, že s Šimonem nechce nic mít, teatrálně roztrhala koláž na drobné kousky a vhodila ji do koše. Nad košem pak zvolala dramatické *"Sbohem"*.

Druhé srdce poslané Šárce, které mělo patrně i vylepšit Šimonovu reputaci, našlo svého adresáta. Šárku dárek potěšil, protože se jí Šimon, ostatně jako každé z kamarádek, líbil. Navíc zájem tohoto dívčího idolu o její osobu (byť jako druhé v pořadí) přinášel velkou společenskou prestiž.

Dárky, které byly přijaty jako důkaz lásky, si uchovávají svůj symbolický význam po celou dobu, po kterou náklonnost dětí trvá. Symbolické svázání daru a dárce potvrzuje např. chování Julky. Na můj dotaz, zda prstýnek od Vítky nosí, odpověděla. *"Já ho nikdy nenosila. Měla jsem ho doma schovaný. Ale teď už ani nevím jestli ho mám, asi jsem ho ztratila."* Dodatečná otázka *"... a líbí se ti ještě Vítek?"* osvětlila stav věcí. Julka zakroutila hlavou, napůl rozpačitě a napůl šibalsky se usmála a šeptla: *"už ani ne"*.²² Její "láska" s Vítkem skončila. Nyní již Julka

²¹ Výzkum proveden 17.1. 1996.

²² Výzkum proveden 18.10.1995.

důkaz náklonnosti - prstýnek nejen nepotřebuje, ale zřeknutím se ho (konstatováním, že ho nemá) vyjádřila lhostejnost k bývalému ctiteli. Přiznání, že prstýnek ještě má, by totiž nadále potvrzovalo její sympatie k chlapci.

Zatím co u daru mezi kamarády je reciprocita závazná, dar z lásky "protidar" nevyžaduje. Alespoň ani jedna z dívek, tedy přesněji ani Julka ani Šárka žádný dar, který by symbolicky stvrdil jejich sympatie k chlapci, nedala. Roli zde tedy bezpochyby hraje snaha nezavdat si (zůstat nezainteresována), přání zůstat obdivována a nikoliv obdivovat.

Dar jako symbolické vyjádření vztahu k druhému dítěti je nejvíce čitelný v darech z lásky. Dar, například namalované srdce nebo prstýnek, se zde stává prostředkem ke sdělení osobní náklonnosti dárce. Představuje otázku, na kterou obdarovaný odpovídá přijetím daru, tedy povzbuzením citů, nebo naopak odmítnutím daru tedy i dárce.

Přestože symbolika daru z lásky tlumí osobní nasazení dítěte, většinou chlapce, který se přiznává k sympatii k dívce, nikterak nezaručuje anonymitu. Spíše naopak se vše stává věcí veřejnou. Dar z lásky proto musí dívka, nechce-li opětovat chlapcovu náklonnost, veřejně, často obřadně odmítnout - vrátit nebo zničit. Pohana, která se tak chlapci dostává, je zřejmá.

Přijetím daru dívka sice potvrzuje vzájemnost sympatií, ale ne vždy dává "protidar", který by vyjádřil její investování do vztahu. Reciprocita tedy není podmínkou. Tato nerovnováha je ze strany chlapců respektována i s ohledem na zažitou představu o ženské roli v milostném vztahu. Ovšem na druhé straně dar z lásky zůstává pro dívku nadále symbolem náklonnosti chlapce, a jako se symbolem s ním též nakládá.

ZÁVĚREM

Symbolika daru v kultuře žáků v první třídě hraje významnou roli. Dítěti - jednotlivci nabízí jeden ze způsobů jak se vyrovnat s tak společensky náročnou situací, jako je oslovení a navázání kontaktu se spolužákem ("dát kousnout", dar z lásky). Značná míra ritualizace aktu dítěti pomáhá "skrýt se". Strhnutí pozornosti k mimořádné události, k obdarování, mu umožňuje znevýraznit svoji přítomnost a zainteresovanost v komunikaci se spolužákem.

Rituál, se kterým je dar spojen, také přináší dětem vlastní způsob vedení dialogu - hru (dar mezi kamarády, dar z lásky). Tato hra však není hrou "jako", ale hrou "doopravdy". Dárci a obdarovaní dosud nikdy nezpochybnili významnost daru (tedy jeho symboliku) odvoláním, že *"to bylo jen tak; jako"*.

Dar se dále podílí na pěstování a posilování vazeb mezi kamarády ("dát kousnout", dar mezi kamarády, dar z lásky). Darem dokazuje dárce obdarovanému přátelskou vazbu. Především pak reciprocita ujišťuje aktéry směny o obapolném zájmu na kamarádství. Naopak neodůvodněné přerušení směny vede k ochlazení vztahů. Některé děti se pak pokoušejí užít daru jako platidla. Zakoupení kamaráda je však vždy dočasné.

V životě skupiny dětí dar vždy představuje událost. Dárce i obdarovaný na sebe strhávají pozornost. Každý sleduje, kdo od koho dar dostal ("dát kousnout", dar mezi kamarády, dar z lásky) či nedostal ("dát kousnout"), zda byl dar přijat či odmítnut (dar z lásky) a kdo komu dar vrátil nebo ho ztratil (dar mezi kamarády, dar z lásky). Dar se zde stává především indikátorem vzájemných vztahů mezi členy skupiny dětí. Odstup či dokonce jistá dávka nezúčastněnosti, které dar v komunikaci jedinci nabízí, se tedy ve skupině dětí ztrácí.

Každý musí hlídat svůj image. Vědomě proto skrze zacházení s darem dívka nebo chlapec sdělují změny ve svých vztazích k ostatním členům skupiny. Jindy vyvolají konflikt, aby opravili "chybu" v manifestaci vztahů (např. kradení jídla neoblíbeným spolužákem, vyznání

lásky od toho nepravého). Stejně tak ve snaze ovlivnit veřejné mínění hledají argumenty, proč komunikace skrze dar ztroskotala.

Značný význam daru jako prostředku vyjádření interpersonálních vazeb ve skupině dětí je pak bezpochyby i příčinou vzniku a existence různých taktik a strategií, jež mají "neúspěšnému" jedinci zajistit prestiž. Řada modifikací výchozích forem daru tedy proto směřuje k simulacím, jež mají manifestovat kýženou, avšak nereálnou pozici jedince ve skupině.

Prostřednictvím symboliky daru tedy děti na jedné straně kódují své postoje ke členům vlastní skupiny. Na straně druhé znalost kódu (symboliky daru) jim dovoluje dozvědět se mnohé o pozici a vzájemných vztazích všech dětí ve skupině, tedy i o sobě.

LITERATURA

Godelier, M: L'énigme du don. Fayard 1996.

Caillé, A.: Don, intérêt et désintéressement. Bourdieu, Mauss, Platon et quelques autres.

Kučera, M.: Lásky v jedenácti a dvanácti. Pedagogika 44, 1994, č. 1, s. 68-76.

Mareš, J., Křivohlavý J.: Komunikace ve škole. Masarykova universita, Brno 1995.

Mauss, M.: Sociologie et anthropologie. Paris, PUF, 1950 (1989)

Pospíšilová, J.: Náramky přátelství - nadnárodní prvek v současném odívání mládeže. In: Evropský kulturní prostor - jednota v rozmanitosti. Sborník z 10. etnokartografického symposia. Český lid, suplement. Praha, 1997. s. 230-234.